

söz konusu tarihten sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Ezrak'ın *Târîhu Meyyârikîn ve Âmid (Târîhu'l-Fârikî)* adlı eserinin British Museum'da iki nüshası bulunmakta, 560 (1164-65) ve 572 (1176-77) tarihlerini taşıyan bu nüshalardan (Or., nr. 6310; Or., nr. 5803) ikincisinin daha ayrıntılı olduğu görülmektedir. Ayrıntılı nüshadan anlaşıldığına göre İbnü'l-Ezrak eserini üç ciltte tamamlamış, ancak I ve II. ciltler günümüze ulaşmamıştır. Bunların varlığını müellifin yer yer yaptığı atıflar ortaya koymakta, ayrıca bu atıflardan I. cildin yaratılıştan İslâmiyet'in zuhuru kadar olan zamanı, II. cildin Asr-ı saâdet'i kapsadığı öğrenilmektedir. Halen mevcut III. cilt Hulefâ-yi Râşidîn dönemiyle müellifin yaşadığı yıllar arasını içine almaktadır. İbnü'l-Ezrak, eserini hazırlarken Artuklular dönemine kadar olan devre için adlarını saydığı çeşitli eserlerden yararlanmış ve bütün bilgileri mutlaka bir kaynağa dayandırdığını belirtmiştir. Ancak tarih, coğrafya, hadis ve tefsir kitaplarından oluşan bu kaynaklardan faydalananrken onları olduğu gibi ictibas etmemiş, aldığı bilgileri kendi üslûbu içerisinde vermiştir. Kaynakları arasında Ahmed b. Ebû Tâhir Tayfûr'un *Târîhu Bağdâd'ı*, Ali b. Muhammed eş-Şimşâtî'nin *Kitâbü'l-Mevşıl'ı*, Ebû Bekir es-Sûlî'nin *Kitâbü'l-Evrâk'ı*, Garsünnî'me'nin *Uyûn'ü't-tevârîh'ı*, İbn Kuteybe'nin *Uyûn'ü'l-aḥbâr ve Kitâbü'l-Ma'ârif'ı*, İbn Şecere'nin *Târîh'ı*, Dîneverî'nin *el-Aḥbâr'ı* ve Belâzûrî'nin *Fütûhu'l-büldân'ı*, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Kitâbü'l-Eḡânî'si* ve İbn Hurdâzbih'in *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-me-mâlik'i* önemli yer tutmaktadır. Artuklular dönemini ise güncel belgelere, şahsi müşahedelerine ve hadiselerle bizzat şahit olan kişilerin ifadelerine dayanarak yazmıştır. Bu arada doğum yeri olan Meyyâfârikîn'in kuruluşu ve adının kökeni konularını, oradaki eski kraliyet kilisesinde bulunan Süryânice-et-Teş'îs adlı bir kitaptan aldığını ve bir hristiyanın onu kendisi için Arapça'ya çevirdiğini ifade eder. İbnü'l-Ezrak, kendisinden önceki yıllara ait olayları diğer tarihçilere göre çok kısa anlatmıştır. Ancak bu durum kitabın temel kaynak olma özelliğini etkilememektedir; çünkü mufassal tarihlerde bulunmayan ve tarihî açıdan büyük önem taşıyan birçok olay yalnız onda yer almaktadır.

Mardin ve Meyyâfârikîn'de hüküm süren Artuklular için tek orijinal kaynak olan

eser el-Cezîre, Selçuklu ve Haçlı tarihleri üzerine çalışan araştırmacıların mutlaka başvurmaları gereken ana kaynaklardan biridir. İlgazi ve Timurtaş devrini tasvir ederken anlattığı Doğu Anadolu'da Türkmen gücünün yükselişi İran ve Irak'ta Selçuklular'ın genişlemesine ışık tutar. Haçlı dönemi tarihçilerine İlgazi, İmâdüddin Zengî ve Nûreddin Mahmud Zengî devirleri için önemli bilgiler verir. Ayrıca Müsterşid-Billâh, Râşid-Billâh ve Muktefi-Liemrillâh dönemleri Abbâsî-Selçuklu ilişkileri açısından da dikkate değer açıklamalarda bulunur. Bu kitabıyla İbnü'l-Ezrak, Azîmî ve İbnü'l-Kalânîsi ile VII-VIII. (XIII-XIV.) yüzyıl tarihçileri arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Eser daha sonra yazılmış kitaplarla karşılaştırıldığında birçok müellifin bazıları adını zikretmek-sizin- ondan önemli ölçüde yararlandığı ve ictibaslar yaptığı görülür; İbn Hallikân, Sibt İbnü'l-Cevzî, İzzeddin İbn Şeddâd, İbn Vâsıl, Nâsirüddin İbnü'l-Furât, İbn Tağrîberdî, İzzeddin İbnü'l-Esîr ve Yâkût el-Hamevî bunların başlıcalarıdır. Ancak kitap, tarih ilmi açısından büyük bir değer taşımakla birlikte kaleme alındığı dil açısından tenkitlere mâruz kalmıştır. Çünkü bölgede konuşulan Türkçe ve Kürtçe'nin etkisinde kalmış halk Arapça'sı ile yazılmıştır ve ayrıca çeşitli gramer hataları içermektedir.

Eserin varlığını ilim âlemine ilk duyuran Ferdinand Wüstenfeld'dir (*Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke*, Göttingen 1882, s. 89, dipnot 256). Daha sonra kitabın Mervânîler'le ilgili bölümünü Henry Frederick Amedroz İngilizce'ye çevirmiş (*JRAS*[1903], s. 123-154), Bedevî Abdüllatif Avad *Târîhu'l-Fârikî* adıyla yayımlamış (Kahire 1959) ve Mehmet Emin Bozarslan da *Mervânî Kürtleri Tarihi* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1985). Ahmet Savran, Artuklular'la ilgili bölümü *A Critical Edition of the Artukid Section in Târîkh Meyyâfârikîn wa Âmid* adıyla (Erzurum 1987), Carole Hillenbrand da aynı bölümün İlgazi ve Timurtaş dönemleriyle ilgili kısmını İngilizce tercümesiyle birlikte *A Muslim Principality in Crusader Times* adı altında (İstanbul 1990) yayımlamıştır. Azerbaycan tarihiyle ilgili kısımlar ise Azerbaycan İlimler Akademisi Tarih Enstitüsü tarafından Rusça'ya çevrilmiştir ("İz İstori'i Mayyâfârikîna", *Trudi Instituta Istori'i Akademii Nauk Azerb. SSR*, sy. 2 [Bakü 1957]). Şâkir Mustafa kitabın tamamını neşre hazırladığını söylemektedir (*et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'erriḥûn*, II, 130).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn* (nşr. Bedevî Abdüllatif Avad), Kahire 1959, neşreden giriş, s. 1-47; a.e. (nşr. Ahmet Savran), Erzurum 1987, neşreden giriş, s. 51-80; İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 8; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, bk. İndeks; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 569-570; Cl. Cahen, *La Syrie du nord à l'époque des croisades et la Principauté Franque d'Antioche*, Paris 1940, s. 46-47; N. Elisséef, *Nûr ad-Din un grand prince musulman de Syrie au temps des croisades (511-569/1118-1174)*, Damas 1967, I, 18-20; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'erriḥûn*, Beyrut 1979, II, 130; İmâdüddin Hafîl, *el-'İmârâtü'l-'Artukîyye fi'l-Cezîre ve's-Şâm*, Beyrut 1400/1980, s. 27; C. Hillenbrand, *A Muslim Principality in Crusader Times, The Early Artukid State*, İstanbul 1990, s. 1-25; a.mlf., "Some Medieval Islamic Approaches to Source Material, The Evidence of a 12th Century Chronicle", *Oriens*, XXVII-XXVIII (1981), s. 197-225; Ali Sevim, "Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid'in Yayını Münasebetiyle", *TTK Bildiriler*, VI (1967), s. 172-192; Ahmet Savran, "General Information on Two Manuscripts of Târîkh Mayyâfârikîn wa Âmid", *DDL*, II (1977), s. 245-256; a.mlf., "İbnü'l-Ezrak, Hayatı, Eserleri ve Kaynakları", *EFAD*, sy. 8 (1978), s. 95-107; a.mlf., "İbnü'l-Azrak'a Göre Artuklular'ın Soy Kütüğü", a.e., sy. 13 (1985), s. 321-334; Chase F. Robinson, "İbn al-Azraq, his Ta'rikh Mayyâfârikîn and Early Islam", *JRAS*, VI/1 (1996), s. 7-27; Meccüddin Keyvânî, "İbn Ezrak", *DMBİ*, II, 722-726.

AHMET SAVRAN

İBNÜ'L-EZRAK el-GİRNÂTÎ (ابن الأزرق الغرناطي)

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Esbahî el-Mâlekî el-Gîrnâtî (ö. 896/1491)

Bedâ'î'u's-silk adlı siyasete dair eseriyile tanınan Mâlikî fakihi.

832 (1429) yılında Mâleka'da (Malaga) doğdu. Ailesi hakkında bilgi bulunmadığı gibi ailesinin ve kendisinin Ezrak veya İbnü'l-Ezrak lakabını niçin aldığı da bilinmemektedir. İbnü'l-Ezrak Mâleka'da yetişti. Kur'an'ı ezberledikten sonra Muhammed b. Ebû Bekir b. Manzûr, Muhammed b. Ebû Tâhir el-Fihri gibi hocalardan kıraat, Arapça, fıkıh, ferâiz ve hesap öğrendi. Ardından Gîrnata'ya (Granada) giderek müftü İbrâhim b. Ahmed b. Fütûh, Kâdılcemâa Ebû Yahyâ İbn Âsım, Muhammed b. Yûsuf el-Mevvâk, Muhammed b. Zekerîyyâ b. Cübeyr el-Yahsubî gibi âlimlerden nahiv, edebiyat, fıkıh, kelâm, fıkıh usulü ve mantık dersleri aldı. Daha sonra Fas, Tilimsân ve Tunus'a geçerek birçok hocadan faydalandı.

Tahsilini tamamlayıp Mâleka'ya dönen İbnü'l-Ezrak, Nasrîler Devleti Sultanı Mûs-

taîn - Billâh Sa'd b. Ali b. Yûsuf'un döne-
maine (1453-1464) Garbî Mâleka'ya kadı
tayin edildi. Müstaîn-Billâh'ın ardından
tahta geçen oğulları zamanında Mâleka
ve Vâdîâş (Guadix) kadılığına getirildi. Bir
süre sonra tekrar Mâleka kadılığına tayin
edildiyse de bu görevinde fazla kalmaya-
rak Sultan Ebû'l-Hasan tarafından Gırna-
ta'ya kâdılcemâa olarak gönderildi. Gır-
nata'ya gidince, uzun bir süreden beri de-
vam eden iç çatışmaların müslümanların
Endülüs'teki hâkimiyetini sona erdirece-
ği kaygısıyla Kuzey Afrika ve diğer müslü-
man memleketlerindeki sultanlara mek-
tuplar göndererek onları Endülüs müslü-
manlarına yardıma çağırırdı. Kaynaklar,
bu mektupları yazdığı dönemde İbnü'l-
Ezrak'ın sarayda resmî bir görevinin olup
olmadığı konusunda bilgi vermemekle
birlikte eserinde saray teşrifatı içerisinde
muhtelif makamların vazifeleriyle il-
gili verdiği ayrıntılı mâlumat, onun kâtip
(vezir) olarak görev yapmış ve mektupla-
rını bu sıfatla yazmış olması ihtimalini
güçlendirmektedir (*Bedâ'i'u's-silk*, neş-
reden giriş, I, 9-10). İbnü'l-Ezrak'ın,
Sultan Ebû'l-Hasan zamanında ortaya çı-
kan taht kavgasında oğluna karşı Ebû'l-
Hasan'ı destekleyerek ona bir tür biat
kampanyası başlatıp bazı âlimlerle birlik-
te bir fetva hazırlaması da devlet katın-
daki itibarını göstermektedir.

İbnü'l-Ezrak bir süre sonra Gırnata'yı
terkederek önce Fas'a, ardından Tilim-
sân'a gitti. Kaynaklarda Gırnata'yı terket-
mesinin sebebi zikredilmemekle birlikte,
Endülüs'ün artık kendi başına ayakta du-
racak gücünü yitirdiğini ve her an düşme
tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu görüp
yardım istemek amacıyla şehirden ayrıl-
mış olması kuvvetle muhtemeldir. Nite-
kim Fas'a gittikten sonra orada da devam
eden iktidar kavgalarından dolayı bir des-
tek bulamayacağını anlayınca Tilimsân'a
geçerek Hafsî Hükümdarı Ebû Amr Os-
man b. Muhammed b. Ebû Fâris'ten yar-
dım talep etmiştir (Sehâvî, IX, 21). Ebû
Amr'ın ertesi yıl vefatı üzerine Tunus'ta
iç karışıklıklar çıkınca buradan da ayrılan
İbnü'l-Ezrak, Mısır'a gidip Sultan Kayıtbay
'dan yardım istemiş, ancak Kayıtbay,
Osmanlılar'la arasındaki problemleri ge-
rekçe göstererek onun arzusunu yerine
getirmemiştir (Makkarî, *Nefhu't-ṭîb*, II,
702; Harvey, s. 267). Bunun üzerine 895
(1490) yılında hacca giden İbnü'l-Ezrak
Medine'de dört ay, Mekke'de iki ay kaldık-
tan sonra Kahire'ye döndü ve Kayıtbay'-
dan Endülüs'ün kurtarılması için tekrar
yardım istedi. Sultan yine bu arzusunu
yerine getirmedi ve onu Kudüs kadılığına

tayin etti. İbnü'l-Ezrak, 17 Şevval 896'da
(23 Ağustos 1491) başladığı bu görevinde
iken 17 Zilhicce 896'da (21 Ekim 1491)
vefat etti. Bir yıl sonra da Gırnata düştü.
İbnü'l-Kâdî'nin 870 (1465-66) olarak ver-
diği ölüm tarihi yanlıştır. İbnü'l-Ezrak'ın
yetiştirdiği talebeler arasında Ebû Ab-
dullah Muhammed b. Haddâd el-Vâdîâşî
ve Hâfız Ebû Ca'fer Ahmed b. Dâvûd el-
Belevî gibi âlimler bulunmaktadır. Özel-
likle Vâdîâşî onun eserlerinin yayılmasın-
da önemli rol oynamıştır.

İbnü'l-Ezrak, Endülüs'teki son müslü-
man devleti olan Nasrîler'in son yıllarında
yaşamıştır. İktidar kavgaları ve toplumda
görülen ahlâkî zaafı neticesinde hırıs-
tîyanların eline geçme tehlikesiyle karşı
karşıya gelen Endülüs'ün kurtarılması,
İbnü'l-Ezrak'ın hem faaliyetlerinin hem
de düşüncesinin mihverini teşkil etmiştir.
Gırnata'da bulunduğu dönemde müslü-
man devletleriyle ilişki kurup Endülüs'e
destek araması onun hayatında önemli
bir yere sahip olduğu gibi *Bedâ'i'u's-silk*
adlı eserini de Endülüs'ü içtimâî ve siyasî
bir ıslah projesiyle kurtarma gayretinin
bir parçası olarak yazmıştır.

İbn Haldûn'un *Mukaddime*'sinin ihti-
sarı ve şerhi mahiyetindeki *Bedâ'i'u's-
silk*'te İbnü'l-Ezrak'ın bazı konulara siya-
set felsefesiyle meşgul olan kendisinden
önceki âlimlere göre daha fazla vurgu
yapmış olması, onun içinde bulunduğu
şartların doğrudan bir neticesi olarak gö-
rülebilir. İbnü'l-Ezrak'ın hilâfeti ve imâ-
meti aklî değil aslî itibarıyla şer'î bir vazife
sayması (*Bedâ'i'u's-silk*, I, 69-71), halife
ve imama itaatî dinî vecibelerin asılların-
dan olan en büyük asıl olarak kabul etmesi
(*a.g.e.*, I, 77), imam zalim de olsa ona ita-
atın gerekli olduğunu belirtmesi, imam-
lara isyanın milletin yıkımı olduğunu söy-
lemesi (*a.g.e.*, I, 78) gibi hususlar, kendi
döneminde karşı karşıya bulunulan yok
olma tehlikesiyle bağlantılı olarak düşü-
nüldüğünde daha açık bir şekilde anlaşıl-
bilir. İbnü'l-Ezrak'ı İbn Haldûn'a ve onun
üzerinden siyaset nazariyesine yönelten
en önemli etken, yönetimin ıslahıyla En-
dülüslü müslümanları yeniden kendi ayak-
ları üzerinde durur hale getirmeyi amaç-
lamış olmasıdır (*a.g.e.*, I, 46). Toplumun
salâhının yönetimin salâhına bağlı oldu-
ğunu belirten İbnü'l-Ezrak'ın, olup biteni
kendi zorunlulukları içerisinde tasvir et-
meye çalışan İbn Haldûn'dan ayrıldığı en
önemli husus, olanı dikkate alarak veya
olana dayanarak olması gereken hakkın-
da konuşmasıdır.

Müellife göre siyasî bir otorite olmadan
din toplum içinde varlığını sürdüremez;

bundan dolayı İslâmî ilkeleri kendisine
şiar edinmiş siyasî otoritenin yönetilenler
tarafından itaatle güçlendirilmesi, buna
karşılık yönetimin de temel ahlâkî ilkele-
re ve İslâmî kurallara uyarak yönetilenler
gözünde meşruiyetini muhafaza etmesi
gerekir. İbnü'l-Ezrak, yöneticilerle yöne-
tilenler arasındaki ilişkiyi bütün zaman-
lar için geçerli olarak kabul ettiği, "Siz na-
sılsanız öylece idare edirsiniz" ilkesiyle
açıklar. Bu ilkeyi Turtûşî'nin, "Başınıza ge-
len memurlar sizin amellerinizdir; nasıl-
sınız öyle idare edirsiniz" şeklinde ifade
ettiğini (*Sirâcû'l-mülûk*, II, 467) belirte-
rek insanların ahlâkî durumları ile yöne-
tim şekli arasında esaslı bir ilişki olduğu-
nu, bir toplumun ahlâkî durumunun ken-
disinin nasıl yönetileceğini de belirlediğini
söyler (*Bedâ'i'u's-silk*, I, 79). Bundan do-
layı İbnü'l-Ezrak'ın siyaset nazariyesi ah-
lâk esaslıdır. Onun nazariyesinde asabiyet
gibi güce dayanan unsurlara veya vezir-
lik, hâciblik gibi formel kurumlara dün-
yevî iktidarın şekil unsurları olarak yer ve-
rilir. Bunların muhtevassını belirleyen ah-
lâkî ölçülere riayet, hem mülkün ortaya
çıkışı hem de muhafazası için zorunlu il-
keler olarak görülmektedir. Bu husus bir
tarafından insanın yaratılış gayesiyle örtüş-
mekte, diğer taraftan dünyevî iktidar da
bu amaca uyduğu ölçüde başarılı olabil-
mektedir (*a.g.e.*, II, 379). Dolayısıyla İb-
nü'l-Ezrak burada hem amaç hem de üs-
lûp olarak İbn Haldûn'dan ayrılmaktadır.
Amaç olarak ahlâk esaslı bir siyaset na-
zariyesi ortaya koyarken üslûp olarak da
tamamen olması gereken hakkında ko-
nuşmaktadır. Onun ahlâkla ilgili açıkla-
malarında sık sık iktibasta bulunduğu
eser Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'i ol-
makla birlikte (*a.g.e.*, II, 380, 385, 386, 393,
395, 396) Turtûşî ve Şâtîbî'den de çok-
ça alıntı yapmaktadır. İbnü'l-Ezrak'ın söz
konusu ettiği siyaset ahlâkî her ne ka-
dar fertlerin yönetimde tâbî olmaları ge-
reken kuralları ifade etse de bu kurallar,
fertlerin ötesinde unsurların işleyişinde
rol alanların ortaklaşa uyacakları kuralları
kapsadığı için bir "müessese ahlâkî"dır.

İbnü'l-Ezrak'ın XIX. yüzyıla kadar baş-
kalarını ne ölçüde etkilediği bilinmemek-
tedir. Eserleri ve düşüncesiyle ilgilenen
âlim ve düşünürler arasında tesbit edile-
bilenlerin daha çok XIX. yüzyılda yaşamış
olması, onun "keşfedilerek" aktüel hale
gelmesini sağlayan şartların özellikle bu
yüzyılda ortaya çıkmasıyla ilgili görün-
mektedir. Bu düşünürler arasında Gâfî b.
Muhammed el-Hasenî el-Umrânî, Mu-
hammed b. Muhammed el-Allâf es-Süf-
yânî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Hâşimî b. Sâ-

lih el-Gâlibî el-İdrîsî ve Ali Sâmî en-Neşşâr tarafından ikinci İbn Haldûn olarak nitelendirilen Ebû Osman Saîd b. Abdullâh el-Halîfî el-Muhammedî bulunmaktadı (Bedâ'i'ü's-silk, neşredenin girişi, I, 26-27; Hamed el-Menûnî, I, 336-341, 355-357). Bunların bir kısmı, Fas Sultanı IV. Muhammed'in ordunun ıslahının meşruyetiyle ilgili soru yönelttiği on âlim arasında yer almaktadır.

Eserleri. 1. *Bedâ'i'ü's-silk fi tabâ'i'î'l-mülk*. İki mukaddime, dört bölüm (kitab) ve bir hâtmeden oluşur (nşr. Muhammed b. Abdülkerîm, I-II, Tunus 1397/1977; nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr, I-II, Bağdad 1397-1398/1977-1978). Eserin mukaddimesiyle ilk iki bölümünde ağırlıklı olarak İbn Haldûn'un kitabının özetlediği dikkat çekerken son iki bölümü *Mukaddime*'nin çok az zikredildiği, buna karşılık başka eserlerden iktibaslarla geliştirilen önemli bir siyaset ahlâkı metni mahiyetindedir. İbn Haldûn'un *Mukaddime*'sindeki düşünceler ve telif düzeninin esas alındığı eserin önemli özelliklerinden biri İbn Haldûn'un ilk bakışta sistematik gözükmeyen konu, delil ve misallerini maddeler halinde zikrederek daha sistematik bir şekilde getirmesi, bir diğer özelliği de bilhassa siyaset ve devlet konusunda İbn Haldûn'un eserinde yer alan, ancak onun tarafından açıkça belirtilmeyen bazı düşüncelerin yapılan iktibaslarla İbn Haldûn öncesinde yaşamış düşünürler tarafından ifade edildiğini göstermesidir (Bedâ'i'ü's-silk, neşredenin girişi, I, 20-21; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 324; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 699). İbnü'l-Ezrak'ın eserinde takip ettiği usul, İbn Haldûn'un *Mukaddime*'sin-

de mevcut esasları "mesele" adı altında verdikten sonra bu kuralların pratikteki örneklerini zikretmektedir. Böylece her ne kadar kendisi bir "umran" nazariyesi ortaya koymuyorsa da İbn Haldûn'a ait nazariyeyi benimseyerek onu belki eğitimde kullanılabilecek bir şekle sokmaya çalışmakta, umran ilmini aynı zamanda öğretilabilir hale getirmeyi hedeflemiş görünmektedir. Ancak İbnü'l-Ezrak ile İbn Haldûn arasındaki en önemli fark ilgilerinin odaklandığı asıl meselede ortaya çıkmakta, ikincisinde mesele bir bütün olarak tarihî-içtimai varlık alanının incelenmesi iken birincisinde asıl itibarıyla devlet ve siyaset, tarihî-içtimai varlık alanının önemli bir görünüşü olarak söz konusu edilmektedir. Bundan dolayı İbnü'l-Ezrak, İbn Haldûn'u yeni ve başka örneklerle açıklayan bir kişi olarak kabul edilebilir (meselâ bk. *Bedâ'i'ü's-silk*, I, 111-156). Müellifin *Mukaddime*'den başka faydalandığı başlıca eserler arasında Turtûşî'nin *Sirâcü'l-mülûk*'ü, İbn Rıdvân'ın *eş-Şühübü'l-lâmi'a fi's-siyâseti'n-nâfi'a*'sı, Gazzâlî'nin *İhyâ'ü'l-ûlûmî'd-dîn*'i, Mâverî'nin *el-Ah-kâmû's-sultânîyye*'si, İbn Hazm'in *Kitâbü's-Siyâse*'si, İbnü'l-Ekfânî'nin *İrşâdû'l-kâşid* ve Şâtibî'nin *el-Muvâfakât*'ı zikredilebilir (diğer eserler için bk. Ali Sâmî en-Neşşâr, II, 485-512). 2. *Ravzatü'l-a'lâm bi-menzileti'l-'Arabîyye min 'ulûmî'l-İslâm*. İbnü'l-Ezrak'ın *Bedâ'i'ü's-silk*'ten önce telif ettiği, Endülüs'te yaygın olan rivayet ve hikâyeleri derlediği bu kitap Ebû Hanîfe ed-Dîneverî (*el-Ah-bârü't-tiwâl*) ve İbn Abdürabbih (*el-İkdu'l-ferîd*) gibi müelliflerin eserlerinin bir benzeri olup (*Bedâ'i'ü's-silk*, neşrede-

nin girişi, I, 19) Makkarî bundan eşsiz bir eser olarak söz eder: Ali Sâmî en-Neşşâr, Muhammed b. Abbas el-Kabbâc ile birlikte kitabı neşre hazırladıklarını ifade etmekteyse de (a.g.e., I, 16, 19) neşrin gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemektedir. 3. *Şifâ'ü'l-ğafil fi şerhi Muhtaşarî's-Şeyh Halîl*. Halîl b. İshak el-Cündî'nin Mâlikî fıkına dair eseri üzerine yazılan bir şerh olup Makkarî üç cildini Tilimsân'da gördüğünü, buna göre eserin yirmi cilt kadar olması gerektiğini kaydederek (*Nefhu't-tîb*, II, 701; *Ezhârü'r-riyâz*, III, 318). Ali Sâmî en-Neşşâr eserin bir nüshasının Mağrib'de mevcut olduğunu ifade etmektedir (*Bedâ'i'ü's-silk*, neşredenin girişi, I, 19). Abdülemîr Şemseddin *el-Fikrû't-terbevî'inde İbn Haldûn ve İbnü'l-Ezrak* (Beyrut 1984), Ali Zeyûr *el-Felsefetü'l-'ameliyye'inde İbn Haldûn ve İbnü'l-Ezrak* (Beyrut 1993) adıyla birer çalışma yapmışlardır

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ezrak el-Girnâtî, *Bedâ'i'ü's-silk fi tabâ'i'î'l-mülk* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr), I-II, Bağdad 1397-98/1977-78, tür.yer.; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-32; İbn Ebû Rendeke et-Turtûşî, *Sirâcü'l-mülûk* (nşr. Muhammed Fethî Ebû Bekir), Kahire 1414/1994, II, 467; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'a*, IX, 20-21; Bedreddin el-Karâfî, *Teuşıhu'd-Dibâc* (nşr. Ahmed eş-Şüteyvi), Beyrut 1403/1983, s. 216; İbn Asker el-Mağribî, *Devhatü'n-nâşir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 124; İbnü'l-Kâdî, *Dürrü't-tâhîr*, II, 297; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 324, 561; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, II, 699, 701, 702; a.m.f., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1358/1939, III, 317-323; Ali Sâmî en-Neşşâr, "Dirâse nakdiyye li-meşâdiri kitâbi Bedâ'i'î's-silk" (İbnü'l-Ezrak, *Bedâ'i'ü's-silk* içinde), Bağdad 1397-98/1977-78, II, 485-512; L. P. Harvey, *Islamic Spain 1250 to 1500*, Chicago-London 1984, s. 261-323; Hamed el-Menûnî, *Mezâhiru yakazati'l-Mağribi'l-hadis*, Beyrut 1405/1985, I, 336-341, 355-357; Ali Zeyûr, *el-Felsefetü'l-'ameliyye'inde İbn Haldûn ve İbnü'l-Ezrak fi tayyâri'l-ictimâ'iyi't-tâhîr*, Beyrut 1993; Hasan Yûsufî Eşkûrî - Cevâd Tabâtâbâî, "İbn Ezrak", *DMBİ*, III, 1-4.

TAHSİN GÖRGÜN

İBNÜ'L-FAHHÂM

(İbn faham)

Ebû'l-Kâsim Abdurrahmân b. Ebû Bekr Atîk b. Halef el-Kureşî es-Sıkkî (ö. 516/1123)

Kıraat âlimi.

İbnü'l-Fahhâm'ın et-Tecri'd li-buğyeti'l-mürîd adlı eserinin ilk ve son sayfaları (MÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., Ali Üsküdarlı, nr. 51)

